

Mieczysław Bombik

Wolfgang Stegmüller - człowiek i uczoney

Studia Philosophiae Christianae 31/1, 157-168

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYSLAW BOMBIK

WOLFGANG STEGMÜLLER – CZŁOWIEK I UCZONY

Pierwszego czerwca bieżącego (1994) roku minęła trzecia rocznica śmierci Wolfganga Stegmüllera, który zmarł na dwa dni przed ukończeniem swego 68 roku życia – urodził się bowiem 3.06.1923 r. w Natters koło Innsbrucka. W drugą rocznicę jego śmierci, w półroczniku: *Journal for General Philosophy of Science/Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie* ukazało się wspomnienie o nim: *Nachruf auf Wolfgang Stegmüller* (24(1993) 1, 1-16) pióra Reinharda Kleinknechta. Przybliżenie polskiemu czytelnikowi pewnych, stosunkowo mało znanych szczegółów z życia jednego z najbardziej znamienitych reprezentantów teorii nauki i filozofii analitycznej, twórcy filozofii nauki, znakomitego logika, ukazanie nieprzeciętnej osobowości filozofa, nazwanego nadzwyczaj trafnie filozoficzną „latarnią morską”, umożliwiającą współczesnym orientację w morzu filozoficznych problemów, omówienie jego naukowych dokonań w oparciu o publikację Kleinknechta oraz przekazanie całościowej bibliografii pism Stegmüllera może być, jak sądzę, nie tylko interesującym, ale i pożytecznym spotkaniem się z tej klasy myślicielem i uczonym.

R. Kleinknecht nadał swoim wspomnieniom następujący porządek: najpierw przedstawia naukowy życiorys i osobowość Wolfganga Stegmüllera, następnie omawia dzieło jego życia, tzn. naukową działalność i dorobek pisarski, porządkując najważniejsze publikacje Stegmüllera w odniesieniu do czterech filozoficznych dziedzin: teorii poznania, logiki i badań podstaw logiki oraz matematyki, teorii nauki i filozofii współczesnej. Porządek ten został zasadniczo zachowany w niniejszym opracowaniu.

1. ŻYCIE I OSOBOWOŚĆ

Po uzyskaniu w 1941 roku świadectwa dojrzałości, rozpoczyna Stegmüller studia ekonomiczne na Uniwersytecie w Innsbrucku, które kończy w roku 1944 egzaminem dyplomowym, a już w następnym, 1945 roku, uzyskuje doktorat z ekonomii. Od roku 1945 pracuje na Uniwersytecie w Innsbrucku jako asystent pomocniczy Seminarium Filozoficznego. W dwa lata później (1947) zdobywa tytuł doktora filozofii przedstawiając pracę: *Erkenntnis und Sein, mit besonderer Berücksichtigung der Erkenntnis-metaphysik Nicolai Hartmanns*, a po następnych dwóch latach (1949), mając 26 lat, uzyskuje stopień doktora habilitowanego. Tytuł jego pracy habilitacyjnej brzmi: *Sein, Wahrheit und Wert in der heutigen Philosophie*.

W roku 1953 Stegmüller przebywa na jednorocznym stypendium naukowym na Uniwersytecie w Oxfordzie, po powrocie zostaje (1954) asystentem Filozoficznego Seminarium Uniwersytetu Innsbruckiego, a w roku 1956 otrzymuje tytuł profesora filozofii. W semestrze zimowym 1957/58 został zaproszony z wykładami na Uniwersytet w Kilonii a następnie w semestrze letnim na Uniwersytet w Bonn, gdzie otrzymuje dwie propozycje objęcia katedr filozofii, na Uniwersytecie w Hannoverze i na Uniwersytecie Ludwika-Maksymiliana w Monachium (jako następca Alojza Wenzla). Stegmüller przyjmuje propozycje Uniwersytetu Monachijskiego i mając 35 lat zostaje kierownikiem Katedry Filozofii, Logiki i Teorii Nauki. Po otrzymaniu tytułu

profesora zwyczajnego zostaje również kierownikiem Filozoficznego Seminarium II (obecnie: Seminarium Filozofii, Logiki i Teorii Nauki). Po ponad 30 letniej naukowej działalności przeszedł Stegmüller w roku 1990 na emeryturę.

Działalność naukowa Stegmüllera na Uniwersytecie Monachijskim została przerwana dwa razy przez dłuższe pobyty za granicą. W roku akademickim 1962/63 oraz w semestrze letnim roku 1964 wykłada na Uniwersytecie Pensylwania w Filadelfii (USA). W latach od 1977 do 1979 Stegmüller był dziekanem Wydziału Filozofii, Teorii Nauki i Statystyki. W czasie sprawowania tej funkcji Instytut Badań nad Podstawami i Teorią Nauki stał się centrum badań o podobnym profilu w całych Niemczech. Podstawowym kryterium oceny pracowników Instytutu były wysokie kwalifikacje naukowe, natomiast cechy osobowości Dziekana, takie jak: tolerancja, otwartość i umiejętność współpracy kształtowały charakter pracy całego zespołu. Od roku 1966 Stegmüller był korespondencyjnym członkiem Sekcji Filozoficzno-Historycznej Austriackiej Akademii Nauk, od roku 1967 zwyczajnym członkiem Bawarskiej Akademii Nauk, a od roku 1972 członkiem Paryskiego Międzynarodowego Instytutu Filozoficznego. W roku 1989 Uniwersytet w Innsbrucku uczcił Stegmüllera doktoratem honoris causa, Europejska Akademia w Salzburgu przyjęła go do grona swoich członków, a Towarzystwo Filozofii Analitycznej wybrało go w roku 1990 na honorowego przewodniczącego.

Wolfgang Stegmüller był promotorem 34 prac doktorskich, oraz pod jego kierownictwem napisano 10 rozpraw habilitacyjnych. Bogaty dorobek naukowy Stegmüllera znajduje się na Uniwersytecie w Innsbrucku, gdzie w Brenner-Archiwum jest opracowywany bibliograficznie.

Życie Stegmüllera było, jak pisze Kleinknecht: „pracą, pracą i jeszcze raz pracą”. Dzięki swojej pracowitości był on w stanie w stosunkowo krótkim czasie publikować ciągle nowe prace. Nigdy jednak nie był zadowolony z tego, co napisał, ciągle z uwagą śledził najważniejsze osiągnięcia w dziedzinie swoich zainteresowań, uwzględniając je w swoich badaniach. Większość jego dzieł jest wynikiem percepcji i krytycznej analizy nowych, filozoficznie ważnych, dokonań. Silną stroną działalności Stegmüllera była „racjonalna rekonstrukcja”, nie tylko jednak sprawozdawcza, lecz również twórcza. Tę cechę jego działalności trafnie zaakcentował Nicholas Rescher w dedykacji do swojej książki: *Empirical Inquiry* (1982); „Wolfgangowi Stegmüllerowi – uczonemu, wszelako jednak ciągle uczącemu się”.

Stegmüller od początku swojej działalności naukowej przejął na własność maksymę Carnapa, że filozof jest podobny do inżyniera, który zajmuje się konstrukcją abstrakcyjnego języka i teorii. Filozof wychodząc z takiego założenia – znowu podobnie jak inżynier – jest w stanie stworzyć coś powszechnie i ostatecznie wartościowego, ale raczej będzie zawsze próbował, to do czego doszedł, zgodnie z możliwościami, udoskonalać. To stanowisko charakteryzuje całą twórczość Stegmüllera. Był on całkowicie przesiąknięty filozofią, ciągle poszukiwał prawdy, chociaż w pełni był świadomy prowizoryczności wszelkich ludzkich wysiłków poznawczych. Już jego pierwszy wykład (jesienią 1949 roku) był poświęcony pytaniu o prawdę, zaś odpowiedź na to pytanie brzmiała: Prawdą nie jest cokolwiek, co można raz na zawsze zdobyć, lecz jest celem, do którego możemy się tylko asymptotycznie zbliżyć.

Wychodząc z tego punktu widzenia, Stegmüller zachowywał przez całe życie dystans w stosunku do wszelkich dążeń, absolutystycznych. Dogmatyzm, przede wszystkim zaś dogmatyzm ideologiczny, był mu zupełnie obcy i Stegmüller starał się pieczołowicie zachowywać granicę między filozofią naukową a światopoglądem. Filozofii Stegmüller nie traktował jako ustalenie niepodważalnych, naczelnych principów, ale, jak ciągle podkreślał, główną funkcję filozofii widział w wyjaśnianiu. W jednym z wykładów na temat podstaw logicznego empiryzmu powiedział, że jesteśmy jeszcze oddaleni „wiele lat świetlnych” od rozwiązania nasuwających się człowiekowi problemów filozoficznych.

Zgodnie ze swoimi teoretycznymi założeniami był Stegmüller w życiu codziennym

człowiekiem skromnym, wolnym od manieryzmu, zawsze tolerancyjnym, łagodnym, spokojnym, umiejącym okazywać wdzięczność za wszelkie dobro, którego doświadczył. Swoich uczniów i współpracowników wspierał wszelkimi środkami, którymi dysponował, niezależnie od ich poglądów filozoficznych. O pełnej akceptacji współpracownika decydowały: umiejętność przeprowadzania analizy i jasność w stosowaniu metody. W swojej filozoficznej działalności Stegmüller nie unikał podejmowania najtrudniejszych problemów filozoficznych. Z dużym nakładem sił – jako samouk – przyswoił sobie współczesną logikę, matematykę i fizykę. Jego wykłady były doskonale przygotowane, jasne, merytorycznie bogate i dydaktycznie dopracowane, chociaż zbyt ciche i szybki sposób mówienia czasami utrudniał ich percepcję.

Mniej błyskotliwe były jego seminaria. Były one bardzo dobrze zorganizowane i stały na wysokim poziomie naukowym, jednak przebiegały zawsze według tego samego schematu: studencki referat, po nim zajęcie dokładnego stanowiska, połączone z pytaniami i zarzutami ze strony Stegmüllera. On sam siadał zwykle w miejscu (z brzegu pierwszego rzędu) uniemożliwiającym wizualny kontakt z seminarzystami. W dyskusji uczestniczyli zazwyczaj tylko referujący i asystenci. Niekiedy jedynie Stegmüller odwracał się i pytał: „Czy ktoś chciałby jeszcze o coś zapytać?”, ale zwykle pytań nie było. Uprawianie filozofii w sposób sokratejski, dialogowy było Stegmüllerowi obce, siłą jego oddziaływania była analiza i odpowiednie zestawienie problemów. We wszystkich naukowych czynnościach towarzyszyła Stegmüllerowi niezwykła umiejętność koncentracji uwagi na podejmowanych problemach, które często stawały się przedmiotem jego późniejszych publikacji.

Dorobek naukowy Stegmüllera już od strony ilościowej jest imponujący. We wszystkich jego opracowaniach widoczna jest dążność do prezentowania materiału w sposób jasny, dokładny i zawierający duże walory dydaktyczne. Jako zwolennik carnapowskiej wizji nauk empirycznych powie (w roku 1984) o sobie: „Nie powinienem chyba również ukrywać tego i w końcu wyznać, że pod pewnym względem pozostałem bardzo, bardzo staromodnym człowiekiem: ciągle bowiem jeszcze wierzę w carnapowską wizję racjonalnej rekonstrukcji nauk empirycznych”.

We wczesnych latach swojej działalności Stegmüller był przez wielu zaliczany do „pozytywistów” i „sceptyków” i dla „niebezpiecznego sposobu myślenia” nie przez wszystkich akceptowany. Z tego też głównie powodu nie został w roku 1955 kierownikiem Katedry Filozofii na Uniwersytecie w Innsbrucku, zaś kiedy w roku 1960 utworzono na tymże Uniwersytecie Katedrę Filozofii i Teorii Nauki i zaproponowano Stegmüllerowi jej kierownictwo, Stegmüller, związany jest od dwóch lat jako profesor zwyczajny z Uniwersytetem Monachijskim, propozycji tej nie przyjął.

Za swój „neopozytywizm” był Stegmüller krytykowany również przez marksistów. Wyrazem tej krytyki była publikacja Eckharda Kaisera: *Neopositivistische Philosophie im XX. Jahrhundert – Wolfgang Stegmüller und der bisherige Positivismus* (1979). Dla marksistów szczególnie niewygodną była teza Stegmüllera o zasadniczej niemożliwości uzyskania wiedzy dotyczącej przyszłości. Jego „relatywizm” i „sceptycyzm” był przez nich odrzucany jako wyraz upadłej „mieszczańskiej ideologii”. Szczególnie jaskrawo konsekwencje tego nastawienia uwidoczniły się podczas studenckich zamieszek pod koniec lat 60-tych. Coraz częściej był on przedmiotem złośliwych i wyszydających go ataków ze strony marksistowskiej frakcji „RotenZellen”, która zniesławiała „mieszczańską naukę” jako „instrument panowania mieszczańskiej klasy”, zaś teorię nauki, jako kontynuację tego panowania. Stegmüller był dla tej „rewizjonistycznej ideologii” rzucającym się w oczy eksponatem.

Nie było w zwyczaju Stegmüllera reagowanie na tego rodzaju prymitywne zarzuty. Przykładem jego postępowania może być następujące zdarzenie: kiedyś został zaproszony na spotkanie studenckie, aby się zechciał ustosunkować do wysuwanych przeciw niemu zarzutów. Sala była zapelniona po brzegi, zaś atmosfera nadzwyczaj napięta i gorąca. Stegmüller jednak nie podjął w ogóle problematyki związanej z aktualną sytuacją polityczną i nie ustosunkowywał się do stawianych mu zarzutów,

lecz wygłosił długi akademicki referat na temat rozwoju naukowego poznania, rozpoczynając od jego mitologicznych początków, uwzględniając następnie metafizyczną tradycję, a kończąc na powstaniu racjonalizmu. Była to zresztą problematyka, którą on wtedy szczegółowo prezentował na wykładach. Auditorium było zaskoczone, niemniej słuchano go cierpliwie i ze spokojem. W ten sposób udało się Stegmüllerowi, przynajmniej przez pewien krótki czas, być rzecznikiem ducha obiektywizmu naukowego. I chociaż na końcu pewien gwizdzący student chciał zdyskredytować wygłoszony referat, to jednak Stegmüller rozstrzygnął sytuację na swoją korzyść.

Z marksistami podjął Stegmüller jeden jedyny raz pisemną dyskusję, w sposób właściwy dla swej antyirracjonalistycznej postawy. W trzeciej części drugiego tomu swojej teorii nauki przedstawia strukturalną rekonstrukcję Kapitału Marksa i jego teorii wartości dodatkowej. Tekst ten jest od strony technicznej bardzo trudny i dla niedostatecznie przygotowanych czytelników stanowi zapewne tylko nieuporządkowany zbiór poplątanych z sobą formuł.

Mimo swej naukowej ścisłości i obiektywizmu był Stegmüller otwarty dla innych i obdarzony dużym zmysłem humoru. Tak w życiu codziennym jak i naukowym potrafił ciągle dostrzegać zabawne i niezwykle momenty oraz umiał je dowcipnym językiem opisywać. Niezapomnianą stała się np. historia związana z jego kotem, którą opowiedział. Kiedyś o północy kot wpadł do pokoju, w którym Stegmüller pracował i podrzucił do góry właśnie złapaną mysz. Ta zatoczyła w powietrzu wysoki łuk i spadła na sam środek manuskryptu, który właśnie Stegmüller przy biurku redagował. W towarzyskim gronie przejawiał Stegmüller niekiedy wprost aktorskie talenty, gdy zabawiał zebranych tyrolskimi humorystyczno-satyrycznymi śpiewami. Kiedy z okazji swoich 65 urodzin został poproszony przez jednego z redaktorów monachijskiej bulwarowej gazety o wymienienie geniuszy obecnego tysiąclecia, to wskazał jedynie na dwóch: Jana Sebastiana Bacha i Franza Beckenbauera, jako na piłkarza wszechczasów.

W owym czasie musiał już Stegmüller walczyć z następstwami ciężkiej operacji nowotworu. Choroba wyrwała go nagle z pracy i była połączona z pojawianiem się silnych stanów depresyjnych. Kiedyś zwierza się najbliższemu, że cierpienie, które przypało mu w udziale, jest tak straszne, iż przeżyć tych nie jest w stanie ująć w słowa. Problemy zdrowotne pojawiły się u Stegmüllera już w latach wcześniejszych, m.in. mocno cierpiał z powodu bezsenności. Stąd żył w ciągłym niepokoju, aby nie najlepszy stan zdrowia nie wpłynął na jakość jego publicystycznej działalności. Często tylko dzięki żelaznej samodyscyplinie udawało mu się kończyć rozpoczęte prace. O sobie samym i o swoich osobistych problemach mówił Stegmüller bardzo rzadko. Nie akcentował również nigdy swoich naukowych osiągnięć. Miał głęboką świadomość ograniczoności wszystkich ludzkich poczynań poznawczych i to czyniło go bardzo skromnym.

2. NAUKOWE DZIEŁO

Naukowe dokonania Stegmüllera są zbyt bogate, aby można je było krótko i całościowo przedstawić oraz ocenić. Kleinknecht prezentuje jednak ogólną charakterystykę jego naukowej działalności. Najważniejsze pisma Stegmüllera dadzą się uporządkować wokół czterech dziedzin: 1. teorii poznania, 2. logiki i badań podstaw logiki oraz matematyki, 3. teorii nauki i 4. filozofii współczesnej.

2.1. Teoria poznania

Swoje teoriopoznawcze credo zawarł Stegmüller w: *Metaphysik, Wissenschaft, Skepsis*. Pierwsze wydanie ukazało się w roku 1954. Żadne inne z dzieł Stegmüllera nie jest tak często cytowane jak to. Książka ujmuje swoją jasnością. Stegmüller stara się w niej wykazać, że problem metafizyki jest w rzeczywistości teoriopoznawczym problemem. Pytanie dotyczące prawomocności metafizyki prowadzi nieuchronnie do

problemu oczywistości. Ten zaś jest „absolutnie nierozwiązywalny”: „Wszystkie argumentacje za oczywistością popełniają *circulus vitiosus*, zaś wszystkie argumentacje przeciw niej są sprzeczne w sobie” (s.103). Oczywistość nie jest jednak z tego powodu zbędnym balastem w filozofii czy w nauce. W osobnych, szczegółowych badaniach wykazuje Stegmüller, że bez założenia oczywistości niemożliwym byłoby konstruowanie jakiegokolwiek argumentacji. Stąd odnośnie co do sceptycyzmu stwierdza, że sceptycyzm poznawczy może być przyjmowany bez obawy popadnięcia w sprzeczność, ale stanowiska tego nie można jednak uzasadnić.

Jest zrozumiałe, że tego rodzaju radykalne stanowisko musiało wzbudzić wiele sprzeciwów i wywołać liczne polemiki. Jeden z najostrejszych ataków na Stegmüllera pochodzi od Emericha Coretha. Zaliczył on Stegmüllera do przedstawicieli „absolutnego sceptycyzmu”, który przez „irracjonalizm” prowadzi do „nihilizmu” (*Zeitschrift für Katholische Theologie*. 77(1955), 102-103). W owym zaś czasie zarzut nihilizmu był wręcz zarzutem śmiertelnym. Replika Stegmüllera na tego rodzaju zarzuty była nadzwyczaj rzeczowa i elegancka. Debata między Corethem a Stegmüllerem jest pouczająca jeszcze i dlatego, że stanowi dokument zderzenia się dwóch filozoficznych światów. Na marginesie trzeba jednak zauważyć, że wywody Stegmüllera dotyczące oczywistości i sceptycyzmu zawierają pewne słabe punkty, które między innymi wyliczono w: F. v. Kutschera, *Grundlagen der Erkenntnistheorie*, 1981, roz. 1.

Teoriopoznawcze zainteresowania Stegmüllera skoncentrowały się później przede wszystkim na filozofii języka potocznego i na problematyce fenomenalistycznej. Przez pewien czas Stegmüller znajdował się pod silnym wpływem pism Austina. W artykule: *Glauben Wissen und Erkennen* (1956) pokazuje jak wyjaśnienia logicznej gramatyki pozwalają przedstawić w nowym świetle klasyczne problemy teoriopoznawcze. Artykuł ten, jak również i liczne inne publikacje wskazują także na dużą zależność poglądów Stegmüllera od Wittgensteina. W artykule: *Der Phänomenalismus und seine Schwierigkeiten* (1958) przedstawia Stegmüller szczegółowo całą gamę nierozwiązalnych problemów, a które przed wprowadzeniem fenomenalistycznego programu powinny być rozwiązane.

Programem fenomenalistycznym zajmował się Stegmüller bardzo intensywnie. Szczególnie duże zainteresowanie budził w nim fenomenalistyczny redukcjonizm Carnapa. Już w pierwszym tomie: *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie* (1952) znajduje się dokładna prezentacja podstawowych idei fenomenalistycznego redukcjonizmu Carnapa. W artykułach: *Der logische Aufbau der Welt i Scheitersprobleme in der Philosophie* (*Journal of Symbolic Logic*, XXXII(1967)4,509-514) opisuje przede wszystkim techniczne szczegóły carnapowskiego systemu.

Tę skomplikowaną problematykę teoriopoznawczą podejmował Stegmüller również w licznych publicznych wystąpieniach i w ten sposób otwierał wielu słuchaczom nowy filozoficzny świat. Na wspomnienie zasługuje jeszcze pozycja Nelsona Goodmana: *The Structure of Appearance* (1951), która już wcześniej stała się przedmiotem przemyśleń i analiz Stegmüllera. Praca Goodmana zainteresowała go mocno ze względu na znajdujący się w niej mereologiczny rachunek indywiduów. Nominalizm Goodmana przyczynił się do napisania ważnego artykułu: *Das Universalienproblem einst und jetzt* (1957). Goodmana rachunek indywiduów był dla Stegmüllera ważnym przyczynkiem do rozwoju logiki nominalistycznej, która według jego przekonania, powinna ostatecznie przyjąć postać formalnego systemu.

2.2. Logika i badania podstaw logiki oraz matematyki

Stegmüller ma istotny udział w tym, że logika formalna zadomowiła się po drugiej wojnie światowej znowu w filozofii obszaru języka niemieckiego. Jeszcze w latach 50-tych występują w filozofii niemieckiej duże zaległości w tym zakresie. Dla wielu czytelników książka Stegmüllera: *Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik* (1957) była pierwszym kontaktem z logicznie zorientowaną filozofią, rozwijaną przede wszystkim przez Tarskiego (*Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen*,

1930) i Carnapa (*Introduction to Semantics*, 1942). Stegmüllerowi udało się zrozumiać wyłożyć niezwykle trudne teorie Tarskiego i Carnapa oraz ukazać ich doniosłość w odniesieniu do problematyki prawdy. W książce znajdują się również liczne pouczające wątki teoriopoznawczych i językowo-filozoficznych aspektów logicznego empiryzmu oraz Stegmüller konstruuje tu także własną, oryginalną wersję rozwiązania antynomii kłamcy.

W dwa lata później ukazała się praca, dzięki której Stegmüller staje się znany jako wybitny specjalista w dziedzinie logiki matematycznej i badań podstaw logiki: *Unvollständigkeit und Unentscheidbarkeit* (1959). W wprowadzeniu podkreśla mocno, że liczne osiągnięcia naukowe w zakresie matematyki były nieodzowne dla teoriopoznawczych badań. Jak w wielu innych przypadkach chciał Stegmüller i przez tę publikację być dydaktykiem, tzn. chodziło mu o to, aby najbardziej istotne dla filozofii matematyczne osiągnięcia Gödla, Churcha, Kleene'a i Rossera przedstawić w takiej formie, że będą one zrozumiałe również dla filozofów nie matematyków. O skuteczności tych zabiegów można jednak powątpiewać, gdyż zagadnienia te są nadzwyczaj trudne w percepcji i mimo wysiłków Stegmüllera zmierzających do możliwie najprostszego ich przedstawienia, tylko nieliczni są w stanie publikację tę w całości sobie przyswoić.

Problem antynomii i związane z nim teorie Gödla interesowały Stegmüllera ciągle na nowo. Już w czasie swojej naukowej działalności w Innsbrucku opublikował artykuł: *Die Antinomien und ihre Behandlung* (1955). Wspomniana wyżej pozycja: *Methaphysik, Wissenschaft, Skepsis* zawiera również obszerny rozdział, w którym rzeczowo i jasno została przedstawiona problematyka związana z antynomizmem i opracowanie to stanowi jeszcze i dziś bardzo dobre wprowadzenie do badań antynomii.

Godnym podkreślenia jest fakt, że Stegmüller przyswoił sobie trudną problematykę z zakresu logiki jako samouk. Jego perfekcjonistyczne nastawienie, aby zawsze studiować jak najbardziej gruntownie, sprawiło, że studiom tym poświęcił wiele czasu i wysiłku. Od strony metodologicznej próbował zawsze to, co skomplikowane wyrażać jak najprościej, bez uszczerbku jednak dla istoty sprawy. Nastawienie to skierowało jego zainteresowania ku pracom R. Smullyana. Zwłaszcza dwie prace książkowe tego autora: *Theory of Formal Systems* (1961) i *First-Order Logic* (1968) oraz jego artykuły o samokształtowaniu się języka, były inspiracją dla Stegmüllera do własnych przemyśleń. Opublikowana wspólnie ze swoim współpracownikiem Varga von Kibéd pozycja: *Strukturtypen der Logik* (1984) jest już świadectwem wyzolenia się Stegmüllera spod wpływu Smullyana. Rozczarowanie i największy stopień rozgorzyczenia przeżył jednak Stegmüller, kiedy niepozytywna, agresywna, arogancka a nawet szydercza recenzja G. Kreisela wydawała się całkowicie niszczyć wysiłki autorów. W dodatku ukazanie się recenzji zbiegło się czasowo z nasileniem się objawów nieuleczalnej choroby. Jak dalece zaś recenzja Kreisela była, tak co do formy jak i co do treści, niesprawiedliwa, wykazał niebawem K. Schütte w swoim omówieniu i ocenie: *Strukturtypen der Logik*.

Publikacja zawiera wiele materiału, którego najczęściej brak w innych opracowaniach podejmujących tę problematykę. Jest napisana pomimo licznych dodatkowych wyjaśnień i szczegółowych rozważań jasno i przejrzysto. I chociaż mnogość ukazującej się obecnie podstawowej literatury źródłowej dotyczącej typów logicznych wymyka się prawie spod kontroli nawet specjalistów, to jednak autorom udało się w wielu miejscach dokonać ulepszeń i wprowadzić pewne oryginalne rozwiązania. Najpierw przedstawiono najważniejsze stosowane dziś typy rachunków logicznych i ich wzajemne koneksje. Prezentacja jest w ocenie Kleinknechta bardzo solna, poza rachunkiem dialogowym, którego charakterystyka przybrała dosyć hybrydoidalną postać. Podobnie przedstawia się sprawa przeciwstawiania sobie denotacyjnej i niedenotacyjnej semantyki. Odnośnie tego zagadnienia oraz problemu spójności i tzw. zdań Tarskiego autorzy wykorzystali przede wszystkim koncepcje Smullyana, zaś omówienie roz-

blematyki konsekwencji, niepełności i nieroztrzygalności systemów logicznych opiera się na: *Mathematical Logic* Shoenfielda.

Jak powszechnie wiadomo, nie można dziś w żadnym pojedynczym dziele omówić wszystkich istotnych zagadnień i kierunków logiki. Stąd takie ważne dziedziny jak np: logika wyższych rzędów, logika intuicjonistyczna, logika modalna, czy teoria dowodu nie zostały tu uwzględnione. Współczesna logika jest tak niezmiernie rozgałęzioną a zarazem kompleksową dziedziną wiedzy, że żaden badacz w pojedynkę nie jest w stanie ogarnąć szczegółowo wszystkich jej części składowych. Nie udało się tego dokonać również takiemu encyklopedyście, jakim, niewątpliwie był Stegmüller.

Przygotowanie pozycji do druku zajęło Stegmüllerowi bardzo dużo czasu. Już w roku 1970 w ramach wykładów letniego semestru zatytułowanych: *Strukturtypen der Logik*, zajmował się on różnymi rodzajami rachunków logicznych i ich wzajemnymi związkami. W przedmowie wyznaje, że pozycji tej nie byłby w stanie napisać sam, ponieważ inne filozoficzne zainteresowania uniemożliwiły mu całkowite skoncentrowanie się na logice. Historia powstania książki sięga właściwie do roku 1965, kiedy to w opublikowanym artykule Stegmüller wykazuje równoważność rachunku naturalnego wnioskowania Gumina i Hermesa z aksjomatycznym rachunkiem Kleene'a i to tak w wersji klasycznej jak i intuicjonistycznej. Na gruncie tych badań powstała później znana pozycja W.E. Esslera: *Einführung in die Logik* (1966).

Stegmüller zajmował się również przez dłuższy czas teorią mnogości. Jego zainteresowania tą dziedziną były w pierwszym rzędzie uwarunkowane poszukiwaniem teoretycznych podstaw odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób poszczególne systemy logiczne rozwiązują problem antynomii. Rezultaty swoich badań przedstawił w artykule: *Eine Axiomatisierung der Mengenlehre beruhend auf den Systemen von Bernays und Quine* (1962), gdzie zaproponował interesującą koneksję teoriomnościowego ML systemu Quine'a z nawiązującym do Bernaysa wariantem aksjomatyki zermelowskiej. Istotną cechą tych systemów jest ostre rozróżnienie między zbiorem a klasą. W późniejszych latach zainteresowania podstawami matematyki i logiki u Stegmüllera osłabły na rzecz podejmowanej w coraz szerszym zakresie problematyki teorii nauk empirycznych.

2.3. Teoria nauki

Nazwisko Stegmüllera jest od dawna związane z teorią nauki. Był on i jest nadal uważany – przynajmniej w obrębie niemiecko języcznego obszaru – za eksperta w tej dziedzinie. Jego naukowa działalność, a zwłaszcza publikacje, przybliżyły szerszemu ogółowi zainteresowanych filozofią problemy i osiągnięcia teorii nauki. Nie tylko potrafił on dziedzinę tę dobrze prezentować, ale ponadto wniósł do niej niemały wkład osobisty. Prezentacja dotyczyła zarówno podstawowych idei teorii nauki, jak i szczegółowych problemów oraz była równocześnie próbą wyjaśniania pojawiających się teoretycznych trudności. Charakterystyczną cechą analiz Stegmüllera była umiejętność alternatywnego myślenia, a jego wewnętrzna uczciwość przejawiała się w całym stylu bycia i pracy. Uczciwość myślenia nakazywała mu jeszcze w większym stopniu niż sam Wittgenstein przestrzegać zasady: o czym nie można jasno mówić, o tym powinno się milczeć.

Teoria nauki stała się główną dziedziną zainteresowań Stegmüllera dopiero w czasie pobytu w Monachium. Wcześniej zajmował się on przede wszystkim badaniem podstawowych problemów logiki i matematyki. Swoją inauguracyjny wykład na Uniwersytecie Monachijskim poświęcił omówieniu – antycypując niejako późniejsze szczegółowe badania – czterech zagadnień dotyczących teorii doświadczenia: zagadnienia indukcji, bazy doświadczalnej, teoretycznych pojęć i wyjaśniania. Zgromadzony skrzętnie na przestrzeni wielu lat obfity materiał badawczy został opublikowany pod tytułem: *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und Analytischen Philosophie*. To monumentalne dzieło Stegmüllera, liczące ponad 3900 stron, ukazało się w czterech osobnych tomach w latach od 1969 do 1986. Sam tytuł tego *opus magnum*

nie został jednak szczęśliwie dobrany, gdyż nazwa „filozofia analityczna” jest zwykle rozumiana jako językowo-logicznie zorientowana filozofia, a nie w znaczeniu zaproponowanym przez Stegmüllera.

Książka jest świadectwem ogromnej pracowitości Stegmüllera oraz dobrze przedstawia rozwój teorii nauki, między innymi dlatego, że Stegmüller czuł się niejako zmuszony zmieniać, korygować, ulepszać i rozszerzać każdy nowo wydawany tom, czy jego część. W ten sposób uwzględniał pojawiające się nowe zagadnienia. Pierwszy tom (1969) podejmuje problem wyjaśniania w nauce. W nawiązaniu do kierunku wyznaczonego przez C.G. Hempela zostały w nim przedstawione wszystkie istotne znaczenia pojęcia wyjaśniania, przy czym Stegmüller przedstawia fachowo i krytycznie zalety oraz wady proponowanych dotychczas w literaturze wersji wyjaśniania. Po ukazaniu się pierwszego wydania, dyskusja dotycząca pojęcia wyjaśniania naukowego przeniosła się z płaszczyzny logicznej na płaszczyznę pragmatyczno-epistemologiczną. W drugim obszerniejszym wydaniu (1983) Stegmüller przedstawia również i te nowe aspekty wyjaśniania, uwzględniając przede wszystkim prace Gärdenforsa.

Drugi tom ukazał się pod tytułem: *Theorie und Erfahrung*. Pierwsza część tomu (1970), oparta przede wszystkim na ideach Carnapa, przedstawia teorię konstruowania empirycznych pojęć, pojęcie empirycznego znaczenia i problemy pojęć teoretycznych. Bardzo jasno i przejrzysto zostały opisane relacje zachodzące między pojęciami klasyfikującymi, stopniującymi i metrycznymi, przy czym zaakcentowano dotychczasowe różne sposoby ustalania i wprowadzania tych pojęć do języka. Różnicę między semantycznie epistemicznymi postulatami stawianymi różnym pojęć dawniej a we współczesnej teorii nauki przedstawia Stegmüller na przykładzie teorii względności. Kleinknecht wyraża jedynie ubolewanie z tego powodu, że teoria pomiaru została utrzymana w zbyt elementarnej postaci. Wskazuje on również na brak jednoznaczności i dowodów formułowanych twierdzeń oraz na to, że pewne podstawowe problemy aksjomatycznej teorii pomiaru nie zostały w ogóle uwzględnione. Stegmüller próbował wprawdzie te braki częściowo uzupełnić na końcu czwartego tomu, gdzie znajduje się rozdział o pomiarze jakościowych własności pól prawdopodobieństw, oraz szeroki zarys aksjomatycznej teorii pomiaru, brak jednak nadal bliższego omówienia szczegółów tej teorii.

Przedstawienie problematyki empirycznego znaczenia pociąga za sobą zawsze konieczność uwzględnienia wielu różnych elementów składowych. Stegmüller opisuje więc najpierw historię rozwoju problematyki, a następnie przechodzi do szczegółowej analizy carnapowskiego kryterium empirycznego znaczenia, wskazując równocześnie na jego słabe strony. Stosunkowo dużo miejsca zajmuje dalej opis zaproponowanej przez Craiga i Ramseya metody eliminacji teoretycznych pojęć oraz dokładnej subtelnej i unikalnej w dotychczasowej teorionaukowej literaturze rekonstrukcji teoremu Craiga. Brakiem tej rekonstrukcji jest, według Kleinknechta, nie podjęcie dyskusji nad rozstrzygającym dla teorii nauki pytaniem, w jakim stopniu metoda dowodzenia teoremu Craiga może być użyteczna dla indukcyjnej systematyki.

W latach 60-tych spory dotyczące problematyki znaczenia wygasają. Dwupozioma koncepcja znaczenia okazała się niewłaściwa, a innych, alternatywnych propozycji nie było. Ukazanie się w tej sytuacji książki J.D. Sneeda: *The Logical Structure of Mathematical Physics* przyjął Stegmüller prawie jak szczęśliwe zrządzenie losu, gdyż szybko dostrzegł, że zawarte w niej idee rzucają zupełnie nowe światło na stosunki między teorią a doświadczeniem. I znowu pokazała się niezawodna intuicja Stegmüllera, pozwalająca mu trafnie rozpoznać pojawiające się tendencje i ważne naukowe innowacje. Podjął więc decyzję, aby opracować idee Sneeda i uczynić je użytecznymi dla aktualnych teorionaukowych dyskusji. Taka była geneza powstania drugiej części tomu: *Theorie und Erfahrung*, który ukazał się w roku 1973 pod tytułem: *Theorienstrukturen und Theoriendynamik*. Tom ten ukazuje również istotny zwrot w filozoficznym rozwoju Stegmüllera. Przemianę myślową wywołało pewne przeżycie, które Stegmüller sam określa jako swoje „nawrócenie” i we wstępie do nowego tomu tak

opisuje: „W ostatnich dwóch latach dokonała się w moim umyśle mała rewolucja. Zaabsorbowany studiowaniem jego (czyt. Kuhna) publikacji przeżywałem intelektualny kryzys; nagle, w środku nocy, spadły mi łuski z oczu i mój „paradygmat” dotyczący teorii zmienił się”. Nowy paradygmat umożliwił Stegmüllerowi równoczesne rozwiązanie dwóch dużych zespołów problemów: wyjaśnienie funkcji pojęć teoretycznych oparte na koncepcji Sneeda oraz zneutralizowanie prowokującej, teorionaukowo ważnej tezy, że racjonalność, mająca charakteryzować nauki ścisłe, jest pojęciem pustym. Teza ta była właśnie przyczyną intelektualnego kryzysu Stegmüllera. W pojęciowych ustaleniach Sneeda dostrzega obecnie pomost między systematycznym a historycznym ujęciem teorii nauki.

Nowa koncepcja nauki, której propagatorem był Stegmüller, stała się wkrótce pod nazwą „Strukturalizmu” najbardziej wpływowym i powszechnie znanym teorionaukowym kierunkiem. Według Stegmüllera, teoria naukowa nie jest klasą zdań wyprowadzonych z aksjomatów, ale składa się z matematycznych struktur stanowiących jej podstawę, oraz z wielu twierdzeń, będących przewidywaniami przez owe struktury zastosowań. Pod pojęciem aksjomatyczności teorii rozumie się zaś definicyjne wprowadzenie do niej pewnych teoriomnogościowych predykatów. Wszystkie początkowe idee strukturalizmu były ciągle przez Stegmüllera i jego współpracowników korygowane i udoskonalane. W szczególności zaproponowane przez Sneeda pojęcie T-teoretyczności stało się przedmiotem licznych, często bardzo wyrafinowanych i skomplikowanych interpretacji. Żadna jednak z tych interpretacji nie uzyskała powszechnej akceptacji. Stegmüller był natomiast w stu procentach przekonany o słuszności idei T-teoretyczności i jak to wyznał, nie potrafił zrozumieć zastrzeżeń wysuwanych w stosunku do niej przez innych teoretyków nauki.

Historia powstania idei T-teoretyczności według relacji samego jej autora była następująca: Po ukończeniu studiów z fizyki Sneed zetknął się z Suppesem, który w owym czasie zajmował się aksjomatyzowaniem teorii fizykalnych. Wyniki zabiegów Suppesa ocenia jednak Sneed negatywnie, stwierdzając, że Suppes uprawia w ten sposób czystą matematykę a nie fizykę. Próbuje więc sam odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób matematyczne formuły występujące w teoriach fizykalnych mogą opisywać jednak konkretną rzeczywistość, która jest przedmiotem materialnym fizyki, a nie dotyczy wyłącznie tylko matematycznego świata abstraktów. Dla wyjaśnienia postawionego problemu wysuwa Sneed następującą hipotezę roboczą: jest to możliwe dzięki zmianie denotacji teoriomnogościowych terminów występujących w teoriach fizykalnych, tzn. po tym zabiegu desygnatami tych terminów stają się byty realne. Tezę swą przybliży Sneed za pomocą przykładu systemu słonecznego, który z fizykalnego punktu widzenia można zinterpretować jako mechanikę szczegółową i uznać twierdzenie: (*) *System słoneczny jest klasyczną mechaniką szczegółową*. Suppes po zapoznaniu się z argumentacją Sneeda zgadza się z takim ujęciem, ale akceptacja ta wywołała spontaniczną reakcję Sneeda, który odpowiada: „Jeśli sprawy tak się mają, wtedy wszystko, co fizycy mówią i czynią jest zupełnie niezrozumiałe”. Odpowiedź Sneeda jest, jak się dziś uważa, momentem narodzin idei T-teoretyczności. Problem, który Sneed w ten sposób postawił jednemu z najlepszych fizyków, zajmujących się fizyką stosowaną, był następujący: Od strony fizykalnej jest zdanie (*) uważane za empiryczne twierdzenie. Jednak (*) nie może być zdaniem empirycznym (tzn. sprawdzalnym), gdyż nie można go sprawdzić bez uprzedniego założenia, że istnieje już jakiś obiekt (system), który jest klasyczną mechaniką szczegółową. Wynik tego rozumowania był dla teoretyków nauki, podzielających stanowisko Suppesa fatalny, ponieważ każda empiryczna wypowiedź musi być podatna na sprawdzenie, a konieczne do sprawdzania pomiary nie mogą prowadzić ani do regresu w nieskończoność, ani do błędnego koła. Według stanowiska Sneeda, zdanie (*) należy do pewnego rodzaju zdań ogólnych, opisywanych przez Ramseya (są to tzw. „Ramsey-zdania”) i dopiero jako takie dają się empirycznie sprawdzić. Szczególne znaczenie, przedstawionej w zarysie polemiki między Suppesem a Sneedem, Stegmüller wiodzi w tym, że stanowi ona początek nowego kierunku filozoficznego.

Strukturalistyczne kierunki rozwijają się w szybkim tempie dalej, a osiągnięcia i rezultaty tego dynamicznego rozwoju ocenił Stegmüller za tak ważne dla teorii nauki, że postanowił je szczegółowo opublikować. Decyzja ta spowodowała, że treść drugiej części tomu: *Theorie und Erfahrung* została rozszerzona o część trzecią, która ukazała się w roku 1986 pod tytułem: *Die Entwicklung des Strukturalismus seit 1973*. Krytycy wysunęli pod adresem tej części zarzut, że przedstawione tam teorie w dużym stopniu rozmiągają się z rzeczywistym postępowaniem nauk szczegółowych i mają raczej charakter „sztuki dla sztuki”. Stegmüller nie zgadzał się z tą krytyką i był przekonany, że przyrodnicy postępują w swoich badaniach zgodnie z postulatami teorii, chociaż nie mówią o tym otwarcie. Jeśli zaś strukturalistyczne analizy nie są powszechnie przyznawane – chociażby np. „rekonstrukcja” freudowskiej nauki o chorobach psychicznych (nerwicach) – to przyczyna leży m. in. w tym, że supozycje na których się analizowane teorie opierają, są z pewnością niedostatecznie uzasadnionymi hipotezami.

Problematyka prawdopodobieństwa i indukcji należała również do zakresu teorii naukowych badań Stegmüllera. Filozoficznymi aspektami prawdopodobieństwa zajął się on szczegółowo w czwartym tomie swojej teorii nauki. Tom ten ukazał się w roku 1973 pod tytułem: *Personelle und statistische Wahrscheinlichkeit*. Kleinknecht zastanawiając się nad przyczynami braku omówienia w tym tomie sporu między induktywizmem a deduktywizmem daje następujące wyjaśnienie. Stegmüller, który określał się wprawdzie nie jako „carnapista”, ale jako „formalista” – chociaż liczne jego prace zasługują jak najbardziej na określenie „carnapowskie” – uważał, że deduktywizm Poppera nie jest jeszcze teorią dostatecznie opracowaną, ale jedynie pewną dosyć niejasno określoną propozycją. Często podkreślał on w stosunku do popperianistów, że pojęcie „sprawdzania” (korroboracji) musiało by najpierw zostać precyzyjnie wyjaśnione, aby móc się nim skutecznie posługiwać przy analizach naukowych. Poza tym Stegmüller nie potrafił nigdy przezwyciężyć swego przekonania – a zbiegiem lat stawało się ono coraz mocniejsze – że cała popperowsko-carnapowska dyskusja zasadza się na nieporozumieniu i dlatego jest bezprzedmiotowa.

Opracowanie czwartego tomu teorii nauki kosztowało Stegmüllera, z powodu niezwykle trudnej problematyki – jak sam we wstępie pisze – o wiele więcej czasu, energii i pracy, aniżeli którakolwiek z dotychczasowych publikacji. Tom składa się z dwóch części: *Personelle Wahrscheinlichkeit und rationale Entscheidung* oraz *Statistische Schliessen – Statistische Begründung – Statistische Analyse*. Obie części obejmują razem prawie 1000 stron. Jeśli uwzględnić ponadto ukazanie się w tym samym roku (1973) również drugiej części tomu: *Theorie und Erfahrung*, wtedy można dostrzec ogrom pracy, jaką Stegmüller wykonał w początkach lat 70-tych.

Problematyką prawdopodobieństwa zajmował się Stegmüller już w latach 50-tych. Szczególnie ważną była dla niego interpretacja prawdopodobieństwa, którą wysunął Carnap w swojej teorii logiki indukcyjnej. Na życzenie Carnapa zredagował Stegmüller zwięzły i przystępny skrót jego obszernego dzieła: *Logical Foundations of Probability*. Stegmüllerowi udało się oddzielić intuicyjne rozważania Carnapa od technicznej konstrukcji systemu i w ten sposób również czytelnik nie specjalista mógł uzyskać podstawowy wgląd w otwierające nowe horyzonty teorie Carnapa.

Czwarty tom teorii nauki dotyczy problemów statystyki, jak również teorii prawdopodobieństwa „późniejszego” Carnapa. Stegmüller zaproponował tu m.in. nową interpretację teorii rozstrzygnięcia dla carnapowskiego systemu i dzięki tej interpretacji może system ten być traktowany jako pewna normatywna teoria indukcyjnego rozumowania. Chociaż Stegmüller zadbał również o zaakcentowanie zalet tak zinterpretowanej carnapowskiej teorii, to jednak interpretacja ta nie znalazła oczekiwanego uznania w świecie fachowców. Brak oczekiwanej reakcji można odnotować również w stosunku do drugiej części tomu, dotyczącej przede wszystkim struktury statystycznych wnioskowań. Nawet sformułowana i uzasadniona tu prowokacyjna teza, że statystyczne wyjaśnianie w ogóle nie istnieje, nie wywołała – wbrew

oczekiwaniom Stegmüllera – żadnej dyskusji. W ostatnich latach zmalało filozoficzne zainteresowanie podstawowymi pytaniami dotyczącymi teorii prawdopodobieństwa i statystyki, czemu jednak, w obliczu niezwykle trudnej problematyki tej dziedziny, nie można się zbyt dźwiżyć.

2.4. Filozofia współczesna

Najszerze oddziaływanie na potomnych osiągnął Stegmüller przez swoje dzieło: *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*. Pierwszy tom ukazał się w roku 1952 i liczył już wtedy prawie 500 stron. Rękopis pierwszego wydania Stegmüller ukończył mając dopiero 24 lata. W miarę upływu lat dzieło to rozrosło się do czterech tomów, przy czym tekst pierwszych trzech tomów był z wydania na wydanie rozszerzany, ulepszany, czasami nawet na nowo redagowany. I chociaż Stegmüller nie zwracał zbyt dużej uwagi na stronę formalną i techniczne szczegóły redakcji, to jednak udało mu się jasno i obrazowo przedstawić współczesne stanowiska filozoficzne. *Hauptströmungen der Gegehwartsphilosophie* przetłumaczono na wiele różnych języków i otworzyły one licznym czytelnikom świat współczesnej filozofii. Treściowa orientacja następnych tomów przesunęła się wprawdzie coraz bardziej w kierunku filozofii analitycznej, ale sposób pisania był od początku do końca typowy dla Stegmüllera: zrozumiały, dokładny, samodzielny i krytyczny.

Powyższa pozycja przedstawia również kształtowanie się filozoficznej postawy samego jej autora. Jeśli Stegmüller zajmował się początkowo przede wszystkim myśląciami należącymi do tradycyjnej filozofii, takimi jak: Brentano, Husserl, Scheler, Heidegger, Jaspers, N. Hartmann, a współczesna, analityczna, teorionaukowo zorientowana filozofia była tylko uwzględniana jako jeden z wielu kierunków, to z biegiem czasu wysuwała się ona coraz bardziej na pierwszy plan. W słowie wstępnym do drugiego wydania Stegmüller pisze, że nie ma już w nim samego takiego „daru wczuwania się” w obce dla niego sposoby myślenia. Miał on niewątpliwie na uwadze takie sposoby myślenia, którym brakowało odpowiedniego poziomu jasności i dokładności.

W myśleniu i działaniu był Stegmüller zawsze racjonalistą i zagorzałym przeciwnikiem irracjonalizmu. Do światopoglądowych i polityczno-ideologicznych kierunków w filozofii miał on głęboką wewnętrzną niechęć. Jego racjonalizm był prawdopodobnie przyczyną braku omówienia dialektycznego marksizmu w prezentacji współczesnej filozofii. Marksizmem zajął się jedynie – jak już wspomniano – w trzecim tomie: *Theorie und Erfahrung*. Tak zwana „postmodernistyczna filozofia” również nie znalazła miejsca w: *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, gdyż – jak przypuszcza Kleinknecht – Stegmüller uważał, że takie stanowiska, których przykładem może być postmodernista Derrida (twierdził, że jest czymś pozytywnym, kiedy samo szaleństwo zaczyna mówić), nie są po prostu warte publikacji. Natomiast, bardzo szczegółowo została przedstawiona przez Stegmüllera filozofia Wittgensteina. Pierwszy tom zawiera całościowy obraz jego filozofii, zaś w tomie czwartym znajduje się szczegółowa analiza dotycząca interpretacji Kripkiego, związanej z nadzwyczaj trudnymi rozważaniami „późnego” Wittgensteina. Opracowania Wittgensteina dokonane przez Stegmüllera są prawdopodobnie najbardziej wnikliwe i trafne w całej obszernej literaturze dotyczącej tego angielskiego analityka. Z godną podziwu dokładnością, a nawet pietyzmem analizuje Stegmüller często pełne kwiecistego stylu wypowiedzi Wittgensteina i ujawnia ich logiczną treść.

Stegmüller był świadom tego, że w: *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie* nie jest w stanie omówić wszystkich ważnych filozoficznych stanowisk. Kleinknecht zwraca jednak uwagę na to, że nie znalazła się tam ocena filozofii Russella. Pominięcie Russella jest dosyć zdumiewające, ponieważ Stegmüller w swoich poglądach był pod wieloma względami pokrewny Russellowi.

Naukowa działalność, a przede wszystkim twórczość Stegmüllera są – jak starano się pokazać – bardzo bogate i trudno je w szczegółach omówić. Można przypuszczać,

że publikacje Stegmüllera będą nadal dla wielu wprowadzeniem w różnorodną i trudną dziedzinę filozofii. Porównanie Stegmüllera do „filozoficznej latarni morskiej” w kontekście jego dokonań, wydaje się być uzasadnione.

MIECZYSLAW BOMBIK

BIBLIOGRAFIA PRAC WOLFGANGA STEGMÜLLERA

Całościowa bibliografia prac Stegmüllera ukazała się w: *Journal for General Philosophy of Science* / *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie*, 24(1993)1, 187-196. Bibliografia ta jest oparta na pierwszym opracowaniu publikacji Stegmüllera, dokonany przez Arpád W. Müller-Ponholzer, które ukazało się w: *Zeitschrift für philosophische Forschung*, 45(1991), 599-609, pod tytułem: *Verzeichnis der Schriften von Wolfgang Stegmüller*, oraz następnej, uzupełnionej przez Arpád Müller-Ponholzer i Evelynę Molz, redakcji, zamieszczonej w: *Erkenntnis*, 36(1992), 13-21, pod tytułem: *Die Schriften von Wolfgang Stegmüller*.

Dokładne dane dotyczące wydawców poszczególnych wydań danej pozycji, wydawców i autorów, czasu i miejsca ukazania się tłumaczeń na inne języki danej publikacji, oryginalne w danym języku tytuły tego tłumaczenia, czytelnik znajdzie we wskazanej bibliografii całościowej. Wyjątek zrobiono jedynie w stosunku do języka angielskiego, podając zawsze cały tytuł pod jakim tłumaczenie się ukazało.

MONOGRAFIE

1. *Die Lehre vom Unternehmensgewinn*, 1944, II + 281 (praca dyplomowa z zakresu ekonomii, nieopublikowany maszynopis).
2. *Subjektiver Wert und wirtschaftliche Lebensordnung*, 1945, V + 503 (praca doktorska z zakresu ekonomii, nieopublikowany maszynopis).
3. *Erkenntnis und Sein, mit besonderer Berücksichtigung der Erkenntnistheorie nach Nicolai Hartmanns*, 1947, 518 (praca doktorska z zakresu filozofii, nieopublikowany maszynopis).
4. *Sein, Wahrheit und Wert in der heutigen Philosophie*, 1949, XIII + 299 (praca habilitacyjna z zakresu filozofii, nieopublikowany maszynopis).
5. *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie. Eine historisch-kritische Einführung*, Wien-Stuttgart 1952 (Zbiór Uniwersytecki, t. 32, 494).
Od roku 1952 do 1989 ukazało się osiem wydań, przy czym każde nowe wydanie było zmieniane, uzupełniane i poszerzane. Od piątego wydania (1975) pozycja ukazuje się w dwóch tomach. Trzeci tom ukazał się w roku 1986 (siódme wydanie), zaś czwarty trzy lata później (1989). Różne wydania zostały przetłumaczone na następujące języki: serbsko-kroacki (1962), hiszpański (1967), angielski (*Main Currents in Contemporary German, British, and American Philosophy*, 1969), portugalski (1977), japoński (1978-1991), chiński (1986-1992).
6. *Metaphysik – Wissenschaft – Skepsis*, Wien 1954 (Zbiór Uniwersytecki, t. 50, 396).
Drugie, poprawione wydanie ukazało się pod tytułem: *Metaphysik – Skepsis – Wissenschaft*, Berlin-Heidelberg-New York 1969, XII + 460 (W wydaniu tym znajduje się nowe wprowadzenie z roku 1969: *Nach 15 Jahren*, 1-71).
7. *Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik. Eine Einführung in die Theorien von A. Tarski und R. Carnap*, Wien 1957, X + 328. Drugie wydanie, Wien 1968, X + 328.
8. *Unvollständigkeit und Unentscheidbarkeit. Die metamathematischen Resultate von Gödel, Church, Kleene, Rosser und ihre erkenntnistheoretische Bedeutung*, Wien 1959, 114. Drugie wydanie, Wien – New York 1970, 114; trzecie, poprawione wydanie, Wien – New York 1973, 116.